

A Könyvtári Levelező/lap olvasói bizonyára már nem emlékeznek arra a tíz évvel ezelőtti sajátos ötletre, amelynek tárgya egy „virtuális hírlapkönyvtár” létrehozása volt. Ezért mielőtt írásom tényleges és aktuális tárgyára térnék, szeretném ismertetni, mi is volt annak idején az alapítók célja és szándéka.

Az, hogy Magyarországon a XX. század utolsó évtizedeiben a sajtótörténeti, sajtóbibliográfiai kutatómunka csupán perifériálisan és esetlegesen létezik, köztudott volt a könyvtáros szakmában. A baj gyökerét azonban nagyon kevesen ismerték. Néhány hajdani hírlaptáros, „hírlapkönyvtáros”, „hírlapőr” azonban tisztában volt azzal, hogy a nemzeti könyvtár egykori Hírlaptárának megszüntetése után, az 1970-es évektől mennyire hiányzott ez a fontos műhely, a szakmai közeg, a szakmai összefogás, a szakmai beszélgetések és utóbb már talán a szakmai ismeret is – legalábbis a fiatal könyvtárosok körében. Súlyosbították a helyzetet később azok a kényszer szülte intézkedések is, amelyek a nemzeti könyvtár katalógusrendszerét, az addig egyedülálló szolgálati katalógusát, a hírlapok és folyóiratok részletező nyilvántartását érintették. Nos, azzal a tíz évvel ezelőtti bátorralan kezdeményezéssel – amelybe igyekeztünk bevonni a sajtótörténész-sajtóbibliográfus szakma jeles képviselőin kívül más tudományág művelőit is – éppen e hiányt kívántuk megszüntetni, igaz, csupán virtuális módon. Annak ellenére, hogy két év múltán be kellett látnunk, hogy a világ megváltásához kevés a „civil” lelkesedés, az a néhány előadás, cikk, pályázati próbálkozás, egyéni buzgólkodás azért több kisebb eredményt már akkor is hozott. Hangunk ugyan nem hallatszott az égig, értő fülek mégis meghallották és meghallgatták felvetéseinket. A Hírlaptár feltámasztására ugyan nem volt többé mód, ám az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) vezetőségének sikerült felhívni a figyelmét a periodikumokra, erre az igen mostohán kezelt, több szempontból renitens könyvtári dokumentumfajtára, annak feltárására, avagy éppen hogy feltáratlanságára. Új

fórumok, új kezdeményezések, új műhelyek születtek. Elsőként az MTA–OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport részeként – fuzionálva a Fragmenta Codicum Kutatócsoporttal –, 2007 januárjában megalakult a XIX. Századi Könyv- és Sajtótörténeti Műhely, majd 2009 januárjában létrejött az OSZK önálló Sajtótörténeti Osztálya is, hogy folytassa a korábban a XIX–XX. Századi Könyvtörténeti Osztály keretén belül 2005-ben megkezdett retrospektív sajtóbibliográfiai munkát. (Igaz, meg is szűnt valami: az OSZK Időszaki Kiadvány Feldolgozó Osztálya, amely a lapok kurrens katalogizálásával és a korábbiak rekatologizálásával foglalkozott.) A fent említett két új műhely személyi összetételét és a munkatársak korát nézve meg kell állapítanom, hogy a „Virtuális Hírlapkönyvtár” hajdani kigondolónak az az álma is valóra válni látszik, hogy teremtjük meg a szakmai utánpótlás lehetőségét, „fertőzzük meg”, avassunk be minél több fiatal könyvtárost, bibliográfust a sajtóval való foglalkozás gyönyörűségébe és – ne tagadjuk – gyötrelmébe.

A 2010. évben immár a korábban nagyon hiányolt sajtótörténeti, sajtóbibliográfiai műhelybeszélgetések műfaja is „betört” az Országos Széchényi Könyvtárba. Elsőként 2010. május 17-én a XIX. Századi Könyv- és Sajtótörténeti Műhely munkáját *Lipták Dorottya*, *Bódiné Márkus Rozália* és *Dede Franciska*, majd július 8-án az OSZK Sajtótörténeti Osztályának tevékenységét *Vass Johanna*, *Perjámosi Sándor*, *Turai Hilda* és *Kürti Afrodité* mutatta be. Ez utóbbi esemény – nyilván célzatosan – egybeesett a magyar retrospektív bibliográfiák egy rég várt ünnepnapjával, a *Ferenczi Endréné* összeállításában megjelent, *A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944* bemutatójával. Ez a 7666 címszót tartalmazó, ötféle mutatóval és forrásjegyzékkel felszerelt, háromkötetes mű a sajtótörténetnek azt a feltáratlan korszakát foglalja magába bibliográfiai szinten, amelyre vonatkozóan a kutatóknak és a Sajtótörténeti Osztály munkatársainak más alkal-

mas forrás ezidáig nem állt rendelkezésére. Megjelenése igen fontos, hiszen a retrospektív sajtóbibliográfiával foglalkozók pontosan tudják, hogy az ő munkájuk majdani eredménye egy remélhetőleg színesebb, jobb minőségű, használhatóbb új „szövet”, amely különböző műhelyekben készült, különböző színű és minőségű, olykor újrasodort „fonalakkból” áll össze. Hogy mit jelent ezeknek a fonalaknak a felismerése, felkutatása és összedolgozása, valamint milyen újrasodrási nehézséggel kell megküzdenie a szakembernek nap nap után, no erről szóltak a Műhelybeszélgetések II. előadói.

Ha „felütjük” a Széchényi Könyvtár honlapját, ott ez áll: „Az osztály feladata a magyar nemzeti bibliográfiai munkálatok keretében, az 1705-től kezdődően Magyarországon bármely nyelven és külföldön magyar nyelven megjelent időszaki kiadványok bibliográfiai adatbázisának szerkesztése, ezáltal a retrospektív magyar sajtóbibliográfia teljessé tétele. A kitűzött teljesség eléréséhez munkánk során forrásul használjuk az Országos Széchényi Könyvtár állományát; előző korok bibliográfiai eredményeit; valamint – távlatilag – a Magyarországon és a Kárpát-medence területén időszaki kiadványokat őrző intézmények gyűjteményeit, természetesen szoros együttműködésben az azokat gondozó helyi szakemberekkel.” Mi áll e rövid és tömör meghatározás mögött? Erről is szóltak az előadások és az azokat kiegészítő hozzászólások.

Az osztály irányítója, Vass Johanna, előadásában mindenekelőtt megemlékezett a retrospektív bibliográfia-történet nagyobb korszakairól, programjairól, és természetesen e programok kigondolóirol, hangyaszorgalmú végrehajtóirol. Beszélt a modern kutatás igényeiről, az eddigi lehetőségekről, nyilvántartásokról, forrásokról, a megváltozott elektronikus lehetőségekről, a Sajtótörténeti Osztály megalakulásának előzményeiről. Elmondta, hogy a nagy elődök példájára és a jelen nagyjainak ösztönzésére a 2000-es évek elején került ismét a figyelem középpontjába a retrospektív sajtóbibliográfia ügye, mígnem a magyar sajtó születésének háromszázadik évfordulójára való emlékezéssel bekerült az OSZK hosszú távú cselekvési tervébe. Ennek köszönhetően 2009-től – mint már említettük

– önálló osztály foglalkozhat a kérdéssel. Az osztály munkatársainak célkitűzése, hogy a teljes magyar retrospektív sajtóbibliográfia igényének kielégítésén túl, más könyvtári projektek (például az országos lelőhelyjegyzék, lelőhely-adatbázis) és egyéb felhasználók számára is használható, referenciaértékű rekordokat állítsanak elő. Ennek persze, mint mindig, megvannak a korlátai. Korszakára nézve például mit jelent a teljes? A kezdő év természetesen (természetesen? – no erről majd később) az 1705-ös év legyen, hiszen ez a magyar sajtótörténet kezdetének egyezményes évszáma. Befejezéseként pedig a tervezők az 1985-ös évet jelölték meg, tekintve, hogy 1986-ban jelent meg az első elektronikus kurrens sajtóbibliográfia. Sőt, 1976-ban indult az OSZK-ban az a nagyszabású rekatalogizáló munka is, amely már a modern igényeket figyelembe véve, alapjául szolgálhatott volna bármely sajtóval kapcsolatos vállalkozásnak. Sajnos azonban egészen a legutóbbi időkgig nem állt rendelkezésre olyan elektronikus apparátus, olyan szabvány és olyan adatsereformátum, amellyel ez a munka maradéktalanul és hatékonyan végrehajtható lehetett volna. Így a szép reményekkel kecsegtető folyamat meg-megtorpant, amíg egészen meg nem állt.

Vass Johanna az adatsere szabvány megválasztásának körülményeiről elmondta, hogy jelenleg a hazai bibliográfiai adatbázisok építői két szabvány közül választhatnak. Az egyik a HUNMARC, amelyre jelenleg az OSZK online katalógusa épül. Ez azonban – bármilyen kézenfekvő lenne – nem alkalmazható a periodikusan megjelenő dokumentumok esetében, adatmezőinek nagy része ugyanis nem ismételtető (legalábbis nem a változás részegységhez való kötésével, az adat érvényesség idejének megjelölésével), ezért az időszakosan megjelenő kiadványok adatváltozásainak többsége a megjegyzés rovatba kerül. A MARC21-gyel és annak továbbfejlesztésével mindez kiküszöbölhető, illetve a periodikumokra jellemző sajátosságok figyelembe vehetőek és megjeleníthetőek, a jobb hozzáférés biztosítható, nem beszélve a géppel való keresés, összehasonlítás, duplumszűrés, leválogatás lehetőségeiről. Kifejlesztője és előterjesztője egy amerikai online közös katalogizálási

program – a CONSERN, Cooperative Online Serials Program – volt. Ne feledjük, a nemzetköziség az adatcserében, történelmünk okán, számunkra különösen fontos, hiszen a magyar retrospektív sajtóbibliográfia keretei a határon túl kell hogy nyúljanak!

Az adatcsere szabvány kérdése után Vass Johanna kitért még a leírási szabvány (szabványok) fontosságára is, mert véleménye szerint csak kevésé vagyunk annak tudatában, hogy az alkalmazott szabvány mennyire meghatározó az adatok felvételében, majd azok felhasználhatóságában. Mi sem példázza ezt jobban, mint az, hogy bár a címanyag összeállításának és magának a munkának a kiindulópontja, alapja az OSZK katalógusa, a könyvtár fennállása során alkalmazott sokféle szabvány-szabályzat okozta nehézségek már „házon belül” is jelentkeznek. Erről azonban bővebben már Turai Hildától hallhattunk. Vass Johanna fontosnak vélte még leszögezni, hogy a retrospektív sajtóbibliográfia helye a Magyar Nemzeti Bibliográfia rendszerén belül van, ezért az itt felvetődő kérdések közül több a rendszer építőinek, szerkesztőinek és a nemzeti bibliográfiai honlap fejlesztőinek együttes állásfoglalását igényli. Ilyen például a tipológia kérdése, amelyről bővebben a következő előadó beszélt.

Perjámosi Sándor az egyik legfontosabb – ha nem a döntő – kérdést szegezte a hallgatóságnak, mégpedig azt, hogy *mit tekinthetünk időszaki kiadványnak*. Időről időre az okozza ugyanis a legnagyobb fejtörést a hazai és nemzetközi szakemberek számára, hogy mely dokumentumtípusok tartozzanak egy periodikagyűjtemény, illetve egy sajtóbibliográfia gyűjtőkörébe. Mert szép-szép az elmélet, a különböző magyarországi törvények és nemzetközi szabályzatok által rögzített dokumentumtipológia, ha a gyakorlatban nap mint nap előkerülnek olyan kiadványok, kiadványtípusok, amelyek nem vagy csak részben igazodnak a „kaptafához”. Sarkalatos kérdés ez a jelen sajtóbibliográfusai számára is. Nem mindegy ugyanis, hogy az egyes korokban született forrásoktól mit várhatunk a leírt dokumentumok típusát illetően. Mint ahogyan az sem egyértelmű, hogy kurrensen mit tekinthetünk periodikumnak. Gondoljunk csak a különböző kereskedelmi kiadványokra, amelyek

számozási adattal, évfolyamjelzéssel jelennek meg, de igen kevés bennük az újságokra jellemző írás, vagy egyáltalán nincs is ilyen bennük. (Ezekon kívül, persze csak többszörös zárójelben, de felmerül annak a kérdése is, hogy mi a helyzet a periodikusan megjelenő elektronikus dokumentumokkal? – Legyen ez a jövő szakembereinek a gondja, hiszen ez a beszélgetés a retrospektív gyűjtésről szólt elsősorban!) Mivel ezen a tanácskozáson mindez a sajtótörténet, a retrospektív sajtóbibliográfia szempontjából vetődött fel, nézzük a kérdést is ilyen aspektusból, hiszen például áruházi katalógusok vagy rendszeres termékismertető kiadványok és hasonlók korábban is voltak, a kéziratos és alkalmi lapokról és más csodabogarokról nem is beszélve. Hogy a kérdés talányos és koronként is változó volta kellően érthető legyen mindenki számára, Perjámosi történeti sorrendben ismertette a „kaptafákat”.

Az első sajtótörvény például az újság fogalmának meghatározásában – a periodicitáson kívül – tárgyát is behatárolta, amennyiben megszabta, hogy részben vagy egészében politikai tárgyúnak kell lennie. Az 1914-es új törvény pedig az egy hónapot meg nem haladó időközökben megjelenő újságokat és hírlapokat tekintette periodikumnak. Az 1986. évi törvény periodicitásként az egy évben legalább egyszeri megjelenést írja elő, fontos kritériumként említve a kelteztséget, számozottságot.

A téma a nemzetközi szakmai porondon is terítékre került 1971-ben, amikor az IFLA létrehozta azt a munkabizottságot, amelynek a feladata egy – az időszaki kiadványok és sorozatok adatainak regisztrálására szolgáló – nemzetközi nyilvántartó rendszer, az ISDS megtervezése és létrehozása volt. A világszerte bevezetett nemzetközi azonosító, az ISSN tipológiai szempontjainak meghatározásánál már fontossá vált az előre el nem tervezett időtartam, a kronologikusság és a számozottság is, mint ahogy azt is kimondták, hogy az előállítás módja szerint nyomtatott vagy nem nyomtatott kiadványokról lehet szó. Az 1982-ben kiadott, 1983-ban életbelépő magyar bibliográfiai szabvány már ennek szellemében készült, és ezt tekintette alapjának az 1976-ban elindított kurrens sajtóbibliográfia is. A 2002-ben elfogadott nemzetközi szabvány, az ISBD(CR), már folytatódó dokumentumokról

beszél, és az előre meg-nem-határozott megjelenési időtartamot hangsúlyozza.

Tehát látható, az időszaki kiadványok – vagy folytatódó dokumentumok – köre a korábbi sajtóbibliográfiák gyűjtőköréhez képest kibővült, például az újságlevelekkel, kalendáriumokkal, évkönyvekkel, sorozatokkal. Mi legyen velük? Vállalhatja-e ezek korrekt, minden modern igényt kielégítő leírását, adatbázisba gyűjtését egyetlen négy főből álló osztály, vagy húzzon szigorúbb határt a feldolgozandó dokumentumok köré?

No és a gyűjtésben, feldolgozásban, megőrzésben változó könyvtári gyakorlat? A nyomdák, kiadóhivatalok, szerkesztőségek, könyvtárak akartak-e, tudtak-e elég gondot fordítani arra a dokumentumtípusra, ami mint Dezsényi Béla óta tudjuk, „mindenre képes”? Többek között arra, hogy vég nélkül szaporodjon, hogy változtatgassa a címét, alcímét, szerkesztőt, megjelenési helyét stb. stb. Hogy szétváljon és összeolvadjon, hogy társlapokat hozzon létre, hogy a melléklapok és mellékletek özönével árássza el a megőrzésre hivatott (avagy kárhozott) könyvtárak raktárait, nem beszélve a különböző mutációkról, variánsokról stb. Mit kezdtek ezekkel a könyvtárak? Hogy jutottak hozzájuk, hogyan szerezték be, hogyan dolgozták fel, milyen nyilvántartásokat vezettek róluk, hol és hogyan tárolták? Mekkora lukak tátognak a mindenkorai sajtóirodalom szövetén? – Ám erről majd később, mert ezek már nem csupán az elmélet, a tipológia kérdései!

Perjámosi Sándor a dilemmák mellé néhány példát is felsorakoztatott, felhívva a figyelmet arra is, hogy ezek a kérdések nem csupán egy retrospektív sajtóbibliográfia kérdőjelei, hanem ezek egyértelmű megválaszolása például felülírhatja a sajtótörténet eddigi évszámait is, de egyéb kérdéseket is felvethet. Hogy csak egyetlen példát említsünk, kalendáriumok, újságlevelek már korábban is voltak annál a dátumnál, amit a sajtótörténet egyezményesen a magyar sajtó kezdeteként tart nyilván, tehát a magyar sajtótörténet nem a Mercurius Hungaricussal, 1705-tel kezdődik?

Az előadó így összegezte gondolatait: „Hogy mely dokumentumtípusok kerülnek be egy készülő adatbázisba, a Magyar Nemzeti Bibliográfia különböző műhelyeivel való pár-

beszéd után, a velük való közös megegyezéssel dőlhet el. Szem előtt kell tartani a szabványt, de azt is, hogy a gyakorlatban ezek nem kőbe vésett értelmezések, tipológiák... Ugyanakkor érdemes mindenképpen azt is figyelembe venni, hogy a különböző döntéseknek – egy adatbázison túlmutatóan – milyen hatásuk, milyen következményeik lehetnek.”

Az én összegzésem pedig így hangzik: Nem csupán a Magyar Nemzeti Bibliográfia különböző műhelyeinek gondja és feladata kell hogy legyen egy magyar, nemzeti retrospektív sajtóbibliográfiai adatbázis építése! Illetve talán igen, de az ezzel megbízott könyvtár és annak munkatársai sosem tudják ezt a hatalmas munkát elvégezni a könyvtárak összefogása, a teljes könyvtárosi közösség segítségével nélkül.

Turai Hilda és Kürti Afrodité előadása már két lelkiismeretes, szorgalmas, fiatal bibliográfus gyakorlati problémáiról szólt. A különböző korok és különböző műhelyek, a különböző értelmezések, rendelkezések, szabályzatok, szabványok bizony elég változatosá tették a rendelkezésre álló forrásokat, segédeszközöket is. A könyvtárosi nyomozó munka szépsége és nehézsége nem ismeretlen a könyvtáros társadalom tagjai előtt, mégis a zsúfolásig telt terem hallgatósága feszült figyelemmel hallgatta a két fiatal bibliográfus tapasztalatait.

Turai Hilda előadásának címe: *A címbeahasonlítás munkafolyamata*. Elsőként a címanyag összeállításának, lehető legteljesebbé tételének és a hiányok megállapításának, az egyes források összevetésének nehézségeiről beszélt. Való igaz, ez legalább olyan sarkalatos kérdése a retrospektív nemzeti sajtóbibliográfiának, mint a tipológia. Elindul egy gyanútlan kutató, hogy megkeressen egy adott címet. Megtudja, létezik-e (létezett-e), és ha igen, hol, mikor, mely gyűjteményben, milyen darabjaival van jelen az adott kiadvány. Ez eddig rendkívül egyszerű, illetve annak látszik, ám ki ne tudná, milyen rafinált módon jelennek meg egyes időszaki kiadványokon az adatok, elsősorban a főcím, és egyéb címfélék? Hányféle lehetséges módja van a leírásnak és hányféle nehézsége éppen ezért az azonosításnak? Az egyik forrás címléírója a borítóról vette és írta le az adatot, a másik a címlapról, vagy a címfejből, esetleg a lapfejből, a kolofonból, a beköszöntőből stb. Sok esetben ember – aka-

rom mondani bibliográfus – legyen a talpán, hogy eldöntse az azonosság vagy különbözőség dilemmáját. Turai Hilda a behasonlított címek 27%-át problémásnak találta, tehát olyanak, amelyet az OSZK online katalógusában nem tudott egyértelműen beazonosítani. A különböző forrásokból, bibliográfiákból kigyűjtött címek 12%-át pedig nem találta meg az említett katalógusban. (És ez a számadat még csak a címekre vonatkozik, nem az egyes darabok meglétére, illetve hiányaira!)

A problémák adódhatnak például abból is, hogy a különböző korok különböző címleírási szabályzatai, értelmezései eltérőek, a kiadvány élete során maga változtat az adatain, azok megjelenítésén, helyesírásán stb. De kérdéses lehet az is, hogy melyik bibliográfus a kiadvány mely darabjával találkozott, mennyire volt gondos, precíz a munkájában, nem csúszott-e be gépelési vagy sajtóhiba stb. Az előadó felsorolt néhány eltéréstípust, amelyet példákkal is igazolt. Ezeket az egyes forrásokban található leírásoknak az OSZK online katalógusával való összevetése alapján gyűjtötte össze. Szólt arról, milyen félreértések forrása lehet, ha az illető kiadvány különböző részegységeiről készült a tétel, vagy ha a különböző bibliográfiák, katalógusok nem azonos módon értelmezik a bibliográfiai egységet, például az előzmények, folytatások vagy a „lényegtelen címváltozások” tekintetében.

A keresést befolyásolhatják még a fent említett tipológiai kérdések, a dokumentumok eltérő minősítése, a „minek nevezzelek?” is. Higgye el a kedves olvasó, a kötelempéldány áldásaiban részesülő könyvtárak gyarapító, érkeztető munkatársai igen gyakran szembesülnek ezzel a dilemmával, és a döntés ugyancsak kihat a behasonlítással, a tájékoztatással és egyéb könyvtári feladattal bajmóldók munkájára.

Az előadó ezután rátért a címben mint elsődleges besorolási adatban előforduló formai különbségek részletezésére. Az ő meglátása szerint ezek adódhatnak helyesírási, rövidítési, nyelvi stb. különbségekből. Ezekben az esetekben a bibliográfus legfőképpen a találékonyságára, kreativitására és a széles körű tapasztalataira támaszkodhat. „Az egyéb besorolási adatok a kiadvány beazonosításában segítségünkre lehetnek, azonban amennyiben ezek a besorolási adatok eltérő írásmóddal ta-

lálhatók a bibliográfiában, inkább a keresést hátráltató tényezőkké válnak” – állapította meg Turai, aki szerint a keresést a leírási elvek azonossága, az adatfelvétel azonossága, az összes részegység hozzáférhetősége befolyásolja döntően. A sajtóbibliográfus fontosnak nevezte az alkalmazott szoftver és adatbázis egyéni jellegzetességeit, a keresőfelület lehetőségeit (ékezetes karakterek, hosszú és rövid magánhangzók stb.).

Mindezek után nem lehet kérdéses a dokumentumok kézbevételeének fontossága, de erről már a következő előadó, Kürti Afrodité beszélt, *Bibliográfiai és sajtótörténeti eredmények az „újra kézbevétele” során* címmel. A fiatal, de máris igen elkötelezett és nagy tapasztalattal rendelkező kolléga a magyarországi német nyelvű sajtó területéről hozta megfigyeléseit. Összesen három kiadvány került terítékre, de az igen aprólékosan. Az előadó bevezetőjében elmondta, hogy egyáltalán nem kívánja megkérdőjelezni a hajdani bibliográfusok, katalóguskészítők jó szándékát, szorgalmát, szaktudását, gondosságát, csupán szeretné felhívni a figyelmet a retrospektív bibliográfusi munka nehézségeire, a mindenkori bibliográfus felelősségére, nem beszélve a tevékenység időigényes voltáról. Vádaskodásról nem is lehet szó! Nem kell ugyanis túl sokat magyarázni, hogy hányféle szabályozása, hány korszaka volt a bibliográfusi munkának, hány korszaka a nemzeti könyvtár – vagy bármely más nagy megőrző könyvtár – katalógizáló munkájának. A könyvtáros, ha tehetne, minél többet el akart mondani a katalóguscédulán vagy a bibliográfiai tételben az illető kiadványról, formailag, tartalmilag egyaránt. Ám nem mindig tehetne, és nem mindig teheti ma sem... A kiadványok korszakonkénti nagy száma, a munkaerő, a pénz, az idő, a figyelem gyakori hiánya bizony rányomja bélyegét a még oly korszerű feldolgozási szisztémára is. Jól példázza ezt a Széchényi Könyvtár periodika katalógusrendszere! Ám erről majd később.

Kürti Afrodité mindhárom példájában részletesen ismerteti a kutatás lépéseit, valamint azt, hogy mely forrásban mit talált, milyen egyezőségeket, milyen különbözőségeket. A Neues ungrisches Magazin esetében például a következő források adatait vetette össze:

- Busa Margit *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849*
- Országos Széchényi Könyvtár online katalógusa
- *Zeitschrift von und für Ungern* tanulmánya
- Szinnyei József *Hirlapirodalmunk a 18-ik században* című tanulmánya
- Constant von Wurzbach *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*
- Petrik Géza 1890-ben *Magyarország bibliographiája, 1712–1860*
- Zuber Marianne *A hazai német nyelvű folyóiratok története 1810-ig*
- Fried István a Magyar Könyvszemlében 1983-ban közzétett írása, *A magyarországi német nyelvű sajtó kutatásának kérdései (XVIII. század, XIX. század első fele.)*
- Norbert Lossau 1996-ban megjelent tanulmánya: *Die Anfänge der übersetzerischen Vermittlung ungarischer Literatur im deutschen Sprachraum*
- *Österreichische Retrospektive Bibliographie*
- Karl Goedeke *Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen*
- Kereszty István *A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése*
- *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium 1874*
- Réz Henrik *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918*
- *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* 1810. júl. 6.
- Fritz Valjavec *Karl Gottlieb Windisch*
- Bitnitz *Az újságlevelek' és tudományos folyóirások' eredetéről*, a Tudományos gyűjteményben 1821-ben megjelent tanulmány
- Andreas Schriefer 2007-es *Deutsche, Slowaken und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei*
- Joachim Kirchner *Die Zeitschriften des deutschen Sprachgebietes von den Anfängen bis 1830*
- Österreichische Nationalbibliothek online katalógusa
- ZDB online katalógusa
- a szlovák nemzeti könyvtár adatbázisa
- a kolozsvári Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca beszkenelt katalóguslapjai
- Bodleian Library online katalógusa

Ez összesen 24 forrás, ugyanennyiféle információ. Miután a kutató ezeken végigrágtta magát – mit volt mit tenni – következett a kiadvány elérhető darabjainak a kézbevétele! Nem fárasztom az olvasót további részletekkel, hiszen a „felkeresett” források hosszú sora is bizonyítja, hogy olykor a bibliográfusi és a sajtótörténeti munka mennyire elválaszthatatlan egymástól. Az előadó ellenben másra is felhívta a figyelmet: „Ez a szakirodalmi áttekintés kiválóan alkalmas annak bemutatására, hogy kerülnek az adatok az egyik feldolgozásból a másikba. Ott, ahol a szerzők megadtak pontos szakirodalmi hivatkozást, teljes mértékben nyomon követhető az adat útja, akár évszázadok során is.” Nos, ez igazán megszívlelendő!

Kürti Afrodité a másik két példában is hasonló részletességgel igazolja állítását, amit így összegez: „Az előadásban elhangzó mindhárom példánál látható a kiadvány kézbevétele fontossága. A *Neues ungrisches Magazin* esetén a korábbi bibliográfiák ellentmondásait tisztázva sikerült kideríteni a lap élettartamát, a *Der Rothmantel* esetén tisztázni lehetett a lap megjelenési helyét, a *Wegweiser und Anzeigebblatt* esetén a korábbi feldolgozásokhoz képest új számok létezéséről számolhattunk be. A bibliográfus munkája itt véget ért, a nyitott kérdések tisztázásához, igazolásához további kutatások szükségesek.”

Bizonyosra veszem, hogy az előadó is tisztában van azzal, hogy a bibliográfus nem folytathat ilyen részletes kutatást minden egyes cím leírásakor, illetve a vonatkozó rekordok valamennyi adatmezőjének feltöltésekor. Ez már csak azért sem lehetséges, mert ott még sajnos nem tartunk, hogy az országban fellelhető valamennyi periodikumnak egységes, teljes lelőhely-adatbázisa állna a rendelkezésünkre, és ezáltal legalább elvileg minden létező lap hozzáférhető lenne. No és persze azt is tudjuk, hogy egyetlen könyvtár állománya sem fedi le a teljes mindenkori sajtótermést. Ezért úgy gondolom, ha már hozzáférhető lesz a sajtótörténeti adatbázis, az OSZK Sajtótörténeti Osztályának meg kellene teremtenie a lehetőségét, talán ha nem is egy osztott katalógizálásnak (az semmiképpen nem lenne célravezető), de legalább a „hozzászólásnak”, az adatok kiegészítésének. Mire gondolok? Magyar-

országon (és a határon túl is!) rengeteg szép periodikagyűjtemény van, számtalan minket érdeklő kiadvány, és nem utolsósorban rengeteg kiváló könyvtáros, hírlaptáros. Mindannyiunk közös célja kell hogy legyen a sajtóbibliográfia teljessége (ha csak relatív módon is), és e cél elérése érdekében talán remélhető egy példás szakmai összefogás, együttműködés. Nem lenne érdemes tehát kilépni a nemzeti könyvtár falai közül? Ha jól tudom, Vass Johanna már megtette az első lépést ebben az ügyben, amikor a Magyar Könyvtárosok Egyesülete bajai vándorgyűlésén beszámolt az OSZK terveiről és osztálya munkájáról. Talán egy szélesebb bázisú, e témában összehívott konferencia is hasznos és előrevivő lehetne.

Bár céлом a Sajtótörténeti Adatbázisról szóló szakmai beszélgetésen elhangzottak ismertetése volt, periodikumokról szólva nem állhatom meg, hogy három fontos dologra fel ne hívjam a figyelmet.

1. A periodikum igen sajátos dokumentum. Erről már igen sokan és sokszor értekeztünk. Arról azonban talán kevés szó esett és esik manapság – főleg az OSZK-ban –, hogy a folyóiratokat, heti- és napilapokat nem elég számonként megsejteni és az adatváltozásaikat regisztrálni, mint a monografikus műveket! A periodikumoknak éppen az a sajátosságuk, hogy kisebb vagy nagyobb összességükben lehetséges, hogy egészen mást mutatnak, mint egyedenként. Ezért elkerülhetetlen az időnkénti vagy raktári egységenkénti újraszemlézés, az addig ismert adatoknak és a kiadvány több számának újbóli összevetése, korrekciója, kiegészítése. Miért? Mert csak és kizárólag ezen a módon derülhet fény a periodikumok sajátosságaira, például a variációkra, kiadványváltozatokra, sajtótörténetileg fontos összefüggésekre, tartalmi azonosságokra, más lapokkal való kapcsolatokra stb. Ezért az ún. kollacionálás munkafolyamata – legalábbis a nemzeti könyvtár esetében – sokkal többet jelent a „munkadarabok” sorba rendezésénél. *Időt is, szakértelmet is jóval többet igényel, mert egyedülálló gyűjteményt egyedülálló módon és részletezettséggel kell feltárni.* Erre (és sok-sok másra) kötelez bennünket a könyvtár alapításától kezdődően rendeletekkel, törvényekkel biztosított kötelezpéldány is. És ne feledjük, minden kurrens retrospektív lesz egyszer!

2. Az Országos Széchényi Könyvtárban – mint ahogyan arról már sokszor beszámoltunk – 1975-ben egy igen komoly rekonstrukciós, rekatalogizáló munka indult, azzal a céllal, hogy a munka eredményeként majdan rendelkezésre álljon egy minden szempontból korszerű, alapos nyilvántartás, amely alapjául szolgálhat a mindenkori retrospektív sajtóbibliográfiáknak, sajtótörténeti kutatásoknak stb. Ebben a katalógusban olyan többlapos tételek voltak, amelyek a fontos bibliográfiai adatokon és azok változásain túl igen fontos állomány- és példányadatokat tartalmaztak. És az a „majdan” most lehetne, ha időközben – különböző okokból – meg nem szakad az ígéretes folyamat. Ha a szolgálati katalógusban feltárt adatok körét és mennyiségét ilyen-olyan kényszerűségből el nem kezdjük szűkíteni, részletezettségét elnagyolni, mondván, hogy majd a gépi nyilvántartás... A rekatalogizálás koncepciójának alapszemlélete az volt, hogy *„egyedülálló gyűjteményt egyedülállóan, minden szempontból feltárni nem öncélú, egyetlen könyvtárra kiterjedő hatókörű feladat, hanem az egész magyar kultúra közös ügye”!*

3. *Egyetlen retrospektív sajtóbibliográfia sem vállalhatja fel a repertorizálás feladatát!* Bármennyire hasznosak és érdekesek is Busa Margit bibliográfiájának a tartalmi vonatkozásai (mellékletek, táblák, egyes érdekesebb írássok tétel szerinti felsorolása stb.), az egész magyar sajtótörténetet átfogó, több tízezer tételt regisztráló adatbázis, illetve annak építői erre nem vállalkozhatnak. Ám a tartalmi kérdéseket vagy sajtótörténeti vonatkozásokat, megfigyeléseket, a lapoknak önmagukról írt ismeretéseit – vagy bármit, ami a sajtótörténeti és egyéb kutatás számára hasznos lehet – hozzáadhatja más is! A Sajtótörténeti Adatbázis tervezésénél nem titkolt – bár nem tagadom, igen merész – elképzelésünk volt az, hogy kapcsolatokat, kapcsolódási pontokat építsünk ki más elektronikus elérhető információforrások felé.

Hogy mit tud, milyen lehetőségeket kínál a már épülő bibliográfiai adatbázis, azt a műhelybeszélgetés zárásaként Vass Johanna ismertette. Reméljük, hogy ez az ígéretes új „szövet” minél hamarabb, szélesebb körben is láthatóvá és „viselhetővé” válik! ■